

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ У НОВИХ РЕАЛІЯХ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

A Розглядаються основні виклики організації процесу підвищення кваліфікації вчителів на сучасному етапі в умовах цифровізації освіти: низький рівень цифрової компетентності педагогів; нерозвинута ІТ-інфраструктура закладів освіти, в яких працює вчитель; необхідність змін і впровадження інноваційних принципів і методів до навчання дорослих; психофізіологічні проблеми онлайн-освіти; недостатній рівень самоорганізації та самоконтролю особистості вчителя. Окреслено перспективи вирішення означених актуальних питань із метою підвищення якості післядипломної освіти. Результати дослідження представлено на основі досвіду підвищення кваліфікації педагогів Луганської області за допомогою емпіричних методів: спостереження, опитування (анкетування, бесіди).

Ключові слова: післядипломна освіта; цифрова компетентність; онлайн-навчання; психофізіологія; цифрові продукти; самоорганізація; інтерактивне навчання; підсумковий контроль; системи дистанційного навчання; фокус-група

S *Baidyk Vita, Buriak Olena, Kechyk Olha. The advanced training of teachers in new realities: challenges and solutions.*

The main challenges of organizing the process of teacher training and professional development in the present circumstances in the context of digitalization of education are estimated as such: low level of teachers' digital competence; underdeveloped IT infrastructure of educational institutions where teachers work; the demand to change and implement innovative principles and methods for adult learning; psychophysiological problems of online education; insufficient level of teacher's self-organization and self-control. The possible ways of solving the mentioned issues are analyzed to improve the quality of postgraduate education. The results of the research are presented on the basis of the experience of teachers' advanced training in Luhansk region using empirical methods such as observations and surveys (questionnaires, interviews).

Key words: postgraduate education; digital competence; online learning; psychophysiology; digital products; self-organization; interactive learning; assessment test; distance learning systems; focus group

Байдик Віта Володимирівна, кандидатка психологічних наук, завідувачка кафедри управління освітою, Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Северодонецьк, Україна

Baidyk Vita, Candidate of Psychological Sciences, Head of Department of Education Management, Luhansk Regional In-Service Teacher Training Institute, Sievierodonetsk, Ukraine

E-mail: vito4ka.ya@gmail.com

Буряк Олена Олександрівна, кандидатка педагогічних наук, завідувачка кафедри природничо-наукових дисциплін та методики їх викладання, Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Северодонецьк, Україна

Buriak Olena, Candidate of Pedagogical Sciences, Head of Department of Natural Sciences and Methods of Teaching, Luhansk Regional In-Service Teacher Training Institute, Sievierodonetsk, Ukraine

E-mail: olenaokharchenko@gmail.com

Кечик Ольга Олександрівна, кандидатка педагогічних наук, завідувачка кафедри педагогіки та психології, Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Северодонецьк, Україна

Kechyk Olha, Candidate of Pedagogical Sciences, the Head of Department of Pedagogy and Psychology, Luhansk Regional In-Service Teacher Training Institute, Sievierodonetsk, Ukraine

E-mail: kechik.olya@gmail.com

Актуальність проблеми в загальному вигляді. Необхідність якісного підвищення кваліфікації педагогів, докорінного змінювання підходів до освіти дорослих зумовлена низкою причин, обумовлених трансформаційними змінами у глобалізованому світі, зокрема реформами в освіті, суттєвим оновленням змісту освітніх програм, змінами в організації освітнього процесу, а також прийняттям нових законодавчих норм [3] щодо конкретних форм, видів, напрямів і суб'єктів надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації. Особливої гостроти проблеми навчання дорослих в системі післядипломної педагогічної освіти набули в період пандемії Covid-19 та нападу росії на

Україну в лютому 2022 року. Узагалі, саме завдяки сучасним цифровим продуктам, які вчасно прийшли на допомогу освітянам, можна констатувати, що освітня система України вистояла та продовжує триматися.

Реалії сьогодення вказують на той факт, що онлайн-навчання постійно змінюється, трансформуючи звичні моделі та методи: від месенджерів, соціальних мереж, вебінарів і відеоконференцій до систем дистанційного навчання, вони ж Learning management systems (LMS). Безумовно, переваги дистанційного навчання ніхто не заперечує, але ж маємо говорити й про виклики та проблемні питання, які виникають у нових реаліях під час онлайн-навчання

вчителів на курсах підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти. Як виявилось, не для всіх педагогічних працівників цифрові інструменти, дистанційне навчання виявилось дієвими. Як результат, курси підвищення кваліфікації педагогів з об'єктивних або суб'єктивних причин не завжди відповідають заявленим потребам і мають високу ступінь ефективності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання освіти дорослих, а поряд з ним, й проблеми оновлення методологічних підходів щодо реформування андрагогіки у сучасному інформаційному контексті вивчають такі дослідники, як В. Андрущенко, О. Аніщенко, О. Баніт, Н. Білик, С. Зінченко, В. Кремень, Л. Лук'янова, С. Ніколаєнко, Н. Нічкало, О. Огієнко, С. Сисоєва, Л. Сігаєва, Т. Сорочан, Р. Шиян та ін.).

У працях Л. Лук'янової [1; 6] акцентується увага на необхідності створення нової моделі освіти дорослих, яка має передбачати ефективні варіативні умови для набуття нових загальних і професійних знань, цінностей і компетентностей. Організації дистанційного навчання в післядипломній педагогічній освіті присвячені роботи В. Олійник, С. Антошук, В. Гравіт [5]. Досліджено (С. Сисоєва), що навчання дорослої людини повинно здійснюватися з урахуванням психофізіологічних особливостей дорослої людини, тому серед пріоритетних мають бути інтерактивні технології навчання [10; 11]. Методологію антикризового менеджменту підвищення кваліфікації в період карантину досліджували Л. Карташова, М. Кириченко, Т. Сорочан [4]. У вирішенні проблеми підвищення кваліфікації педагогічних працівників у нових умовах В. Кремень вбачає застосування інтеграційного критерію «педагогічна майстерність + мистецтво кваліфікації + нові технології» [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Аналіз останніх публікацій і досліджень виявив, що недостатньо об'ємного погляду з об'єднаної позиції, оскільки питання є затребуваним як з боку науки, так і з боку професійної діяльності педагога. Ситуація в країні суттєво погіршилась у зв'язку з воєнними подіями, онлайн-навчання стає майже єдиним шляхом вирішення освітніх потреб у підвищенні кваліфікації вчителів, тому маємо зосередити певні зусилля на вирішенні проблем щодо ефективності такого навчання.

Мета статті: проаналізувати та окреслити теперішні проблемні питання підвищення кваліфікації вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти в нових реаліях та знайти шляхи вирішення у зв'язку з викликами онлайн-навчання.

Викладення основного матеріалу. Педагог навчається протягом усього життя, його освітня траєкторія включає в себе всі технології освіти дорослих. Кожен педагогічний, науково-педагогічний та науковий працівник зобов'язаний підвищувати свій професійний і загальнокультурний рівні, педагогічну майстерність, підвищувати кваліфікацію – тоб-

то набувати нові та вдосконалювати раніше набуті компетентності в межах своєї професійної діяльності або галузі знань (част. 6 ст. 18 та част. 2, ст. 54 Закону України «Про освіту») [9].

Заклади післядипломної педагогічної освіти на етапі впровадження суттєвих законодавчих змін щодо форм, видів, напрямів і суб'єктів надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогів мають стати сучасною конкурентоспроможною платформою професійного розвитку педагогічних кадрів, ресурсом самоосвіти й самовдосконалення вчителя. За останні два роки система післядипломної освіти зазнала значних змін і перетворень, як і вся освітня галузь. Причиною тому стала пандемія Covid-19, а згодом і воєнні події 2022 року, що тривають й досі.

У розвинених країнах фахівці давно оцінили можливості дистанційного навчання в системі освіти дітей і дорослих. Дистанційну форму освіти ще називають «освітою протягом усього життя» через те, що більшість тих, хто навчається, – дорослі люди. Безумовно, ми можемо нескінченно перелічувати переваги використання цифрових технологій в освітньому процесі, але насамперед в даному дослідженні нам хотілось би вказати на труднощі та проблеми, що виникають при їх застосуванні. У нас в державі, зокрема в Луганській області, поки що онлайн-навчання крокує з багатьма перешкодами, і система підвищення кваліфікації вчителів не є у цьому сенсі на жаль виключенням.

Протягом 2021 року ініціативною групою авторів, а саме працівниками Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти проводилось дослідження щодо стану онлайн-навчання в системі освіти дорослих, яке запровадилось у 2020 році у зв'язку з карантинними обмеженнями. Дослідження відбувалося за допомогою спостережень за діями педагогів під час проходження курсів підвищення кваліфікації, анкетувань після завершення навчання, опитування під час спілкування в курсовий і міжкурсний період і за результатами оцінювання якості випускних робіт слухачів курсів.

Фокус-групи складались з педагогічних працівників різних категорій і мешканців різних територій Луганської області, що дає нам об'єктивну картину та виявляє спектр думок із досліджуваної проблеми. Це були вчителі з різних предметів закладів загальної середньої освіти, керівники закладів освіти різних типів, працівники психологічної служби системи освіти, педагоги закладів дошкільної освіти, представники позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти. Серед респондентів – представники сільських, селищних і міських рад.

Отже, ми урізноманітнили індикатори соціально-демографічного становища учасників. Вимога диференціації поширювалась також і на інші соціально-демографічні характеристики: вік, освіту, стаж професійної діяльності, рівень добробуту.

Класифікація за групами факторів, які негативно впливають на якість післядипломної освіти в онлайн-форматі у

подальшому дозволить нам окреслити шляхи вирішення цієї проблематики й спланувати подальшу стратегію побудови нових принципів і моделей системи підвищення кваліфікації педагогів.

Ключовим фактором, на який вказали майже всі учасники дослідження, виявились *технічні проблеми*, тобто відсутність якісного інтернет-покриття в населених пунктах, нестабільна мережа WiFi, нерозвинута IT-інфраструктура закладів освіти, в яких працює вчитель та взагалі відсутність справної техніки для якісного онлайн-навчання вчителів. Сучасний стан матеріально-технічної бази закладів освіти не відповідає сучасним вимогам щодо організації освітнього онлайн-процесу: інформатизація та комп'ютеризація значно відстають від рівня розвитку сучасних ІКТ і вимог LMS.

Зараз, у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії на територію нашої країни, коли освітянська спільнота Луганської області у багатьох випадках була вимушена евакуюватися зі своїх домівок, цей фактор значно погіршився. Під час спілкування з педагогами у квітні-травні 2022 року, більшість з них зазначила, що рятували своє життя під час обстрілів. Мало хто турбувався у таку кризову ситуацію за збереження комп'ютерної техніки, тому основним джерелом онлайн-навчання зараз є телефон, який, безумовно, значно обмежує можливості слухачів в онлайн-навчанні. Педагоги, які залишилися з різних причин на окупованій території, зараз або взагалі не мають доступу до українських інтернет-провайдерів, або доступ до різних платформ значно погіршився.

Технологічний фактор. Практично відсутні апробовані, зрозумілі методики застосування мережевих сервісів, які гарантують ефективне використання нових мережевих технологій на робочому місці викладача та слухача курсів. Водночас науково-педагогічні та педагогічні працівники не мають достатнього рівня цифрових навичок, інструментів і методик онлайн-навчання.

Для забезпечення професійного рівня викладання в онлайн-форматі цифрова компетентність викладача вищої школи має носити випереджувальний характер.

Н. Білик, В. Пилипенко, С. Шостя підкреслюють, що викладач закладу післядипломної освіти має впроваджувати інформаційно-комунікаційні технології навчання, розробляти дистанційні курси, проєктувати та створювати електронний освітній контент тощо. Також підкреслюють, що «спостерігається відсутність стандартів цифрової компетентності, єдиної системи підготовки та підвищення кваліфікації з питань упровадження цифрових технологій педагогічними працівниками, низька доступність цифрових технологій для всіх учасників освітнього процесу. Процес нормативного врегулювання опису цифрової компетентності педагогічного працівника у вітчизняному освітньому просторі триває і прийняття документів дозволить у перспективі вести цілеспрямовану підготовку педагогів до впровадження цифрових технологій

в освітній процес, відповідаючи на виклики сьогодення» [2, с. 19].

Однак непоодинокими є випадки, коли викладачі заперечують ідеї діджиталізації суспільства, гальмують упровадження в освітню діяльність інтерактивних прийомів роботи зі слухачами курсів в онлайн-форматі, навчання перетворюють у монологічні лекції з демонстрацією презентації в програмі PowerPoint. Безумовно, складно вести мову про ефективність такого навчання.

Педагоги мають різний рівень готовності до виконання завдань у форматі онлайн. Якщо викладач працює перед групою вчителів суспільних дисциплін, то його цифрова компетентність може не викликати певних зауважень. Інша річ, коли на курсах навчаються вчителі інформатики. Тому й підхід до онлайн-завдань різних категорій вчителів має бути індивідуально-диференційованим.

Психологічні проблеми щодо сприйняття інформації в онлайн-режимі. Як заявляють респонденти, під час онлайн-навчання губиться позитивний ефект суб'єктивної взаємодії викладача та слухачів між собою на основі активізації процесів емпатії, рефлексії, відчуття спільної діяльності, взаємодії групи, зворотнього зв'язку тощо. Малорухомість під час такого навчання провокує гіподинамію, внаслідок чого відбувається негативний вплив на стан організму в цілому, викликає почуття втоми та напруги. Постійне спілкування через гаджети, особливо через телефон, де маленький екран, провокує погіршення зору. Напруження зору виникає також через інтенсивну увагу до екрану, коли викладач не змінює формат і методи викладання, не взаємодіє зі слухачами за принципом інтерактивності. Довготривале напруження зору викликає головний біль, безсоння. Під час живого спілкування наша увага має можливість переключатися на інші подразники (світло, шум, різкі звуки, яскравість шпалер тощо). При дистанційному спілкуванні мозок людини постійно у напрузі, тому що увага прикута тільки до екрана, внаслідок чого мимоволі йде процес відволікання від тематики навчання. Велика кількість інформації сильно стомлює й напружує, тому швидко відключається зацікавленість у навчанні, зникає мотивація, що значно впливає на ефективність засвоєння матеріалу. Викладачу треба докладати певних зусиль, володіти широким спектром інформаційних технологій, щоб тримати увагу слухачів на онлайн-курсах.

Ще наприкінці 2020 року, коли освітяни значно втомились від онлайн-навчання, педагоги зазначали, що тільки живе спілкування в реальному житті сприяє обміну думками, дарує радість та живі емоції. Тобто, емоції та навчання тісно взаємопов'язані, тому негативні наслідки онлайн-навчання впливають на індивідуальне благополуччя та психічне здоров'я.

Нові реалії в умовах воєнних подій показали, що живе спілкування стало розкішшю, зустріч педагогів Луганщини навіть в онлайн-форматі викликає зараз щирі емоції, радість від зустрічі та активне бажання спілкуватися. Уна-

слідок відсутності безпосередніх контактів, зменшення обсягу живого спілкування, слухачі потребують емоційної і психологічної підтримки під час онлайн-занять.

Емоційно-вольовий компонент. Результати спостереження за поведінкою вчителів під час проходження курсів підвищення кваліфікації в онлайн-форматі дозволяють зробити висновки щодо втрати самоконтролю та зниження самоорганізації слухачів.

Онлайн-середовище вимагає врахування особливостей кожного вчителя щодо його емоційно-вольового стану та особистісне сприйняття матеріалу через онлайн-технології. По суті така система навчання від слухача вимагає підвищення рівня його суб'єктності (збільшення відповідальності за отримані результати навчання, самостійність при виконанні завдань, самоорганізацію та дисципліну). Іноді помітно, що слухачам важко зосередитись на заняттях, не відволікатися та мотивувати себе на сприйняття навчального матеріалу. Домашній побут відволікає від навчання, не сприяє ефективному освітньому процесу, навіть у дорослих заважає концентрації уваги на навчанні. При включених мікрофонах іноді помітні сторонні звуки, що свідчать про паралельне виконання слухачами домашніх справ. Якщо під час викладання матеріалу між теоретичним матеріалом розміщено інтерактивні, мотиваційні матеріали, проблемні запитання, тести самоконтролю, це значно підвищує увагу та зосередженість на навчальному матеріалі, дозволяє викладачу побачити зворотній зв'язок від педагога.

Особливого значення при дистанційному навчанні набуває академічна доброчесність, про це свідчить аналіз виконаних слухачами випускних робіт як умови отримання свідоцтва про курси підвищення кваліфікації в Луганському ОІППО. Запозичені, скопійовані, списані тексти неодноразово зустрічаються при перевірці виконаних робіт.

Тим не менш, дистанційне навчання має великі перспективи, тому що для багатьох є дійсно зручним і навіть єдиним шляхом підвищення кваліфікації в сучасних реаліях війни.

Порушення нормального ходу професійної діяльності педагогів через непередбачувані події в житті нашої держави в 2022 році примушують задуматись про необхідність нового погляду на зміст і сутність активного онлайн-навчання в нових реаліях у системі післядипломної педагогічної освіти.

Висновки. Як ми мали змогу переконатись при проведенні дослідження, актуальні проблеми впровадження повноцінного онлайн-навчання вчителів в нових реаліях мають декілька негативних факторів впливу, але й шляхи вирішення. Щоб мінімізувати вищезгадані складнощі в онлайн-навчанні вчителів під час проходження курсів підвищення кваліфікації, маємо зосередитися на вирішенні таких моментів:

1. Закладам післядипломної педагогічної освіти вкрай необхідно спрямовувати увагу на розвиток цифрової ком-

петенції як слухачів курсів, так і викладачів, які залучені до викладання.

2. Формат онлайн-навчання вимагає підвищеної уваги викладача до організації позитивного емоційно-насиченого спілкування та спільних елементів інтерактивної діяльності дій слухачів і науково-педагогічних працівників.

3. Для зручності педагогів і підвищення мотивації до навчання обирати доступний контент чи платформу, різнобічно використовуючи великий спектр онлайн-сервісів (інструментів).

4. Розробити декілька моделей змішаного навчання, завдяки яким стане можливим і надати знання, і сприяти підвищенню рівня самоорганізації вчителів.

5. Заключним і проміжним елементом контролю знань, отриманих у процесі онлайн-навчання, повинні стати тестові завдання для вчителів, які унеможливають варіанти академічної недоброчесності та підвищують рівень відповідальності за результати навчання слухачів курсів.

Перспективи подальших розвідок. Зміст підвищення кваліфікації вчителя, що здійснюється у курсовий і між-курсний періоди, має охоплювати розвиток його цифрової компетентності відповідно до суспільних та освітніх запитів і передбачати активне використання цифрових засобів, технологій комунікації. У подальшому колектив авторів спрямує зусилля на розробці програм підвищення кваліфікації вчителів з цифрової грамотності та цифрових інструментів для досягнення ефективних результатів онлайн-навчання в системі післядипломної педагогічної освіти.

Список використаних джерел

1. Аніщенко О. В., Лук'янова Л. Б., Москаленко Л. М. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні. Київ : ТОВ «ДКС Центр», 2019. 30 с.
2. Білик Н. І., Пилипенко В. В., Шостя С. П. Розвиток цифрової компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фак. журн. 2020. № 6 (195). С. 15–20. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6\(195\)-15-20](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6(195)-15-20). URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/217445>.
3. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : постанова КМУ України від 21.08.2019 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019> (дата звернення 10.06.2022).
4. Карташова Л. А., Кириченко М. О., Сорочан Т. М. Антикризисний менеджмент підвищення кваліфікації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. № 2 (1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/64/93> (дата звернення 12.06.2022).
5. Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи : зб. наук. статей / уклад.: О. В. Аніщенко, Л. Б. Лук'янова. Київ : Знання України, 2018. 616 с.
6. Лук'янова Л. Освіта впродовж життя в умовах інформаційно-технологічного суспільства. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. № 1 (15). С. 10–20.
7. Морзе Н. В., Кочарян А. Б. Модель стандарту ІКТ-компетентності викладачів університету в контексті підвищення якості освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. № 43. С. 27–39.
8. Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / за заг. ред. Н. Г. Нічкало. Харків : ФОП Бровін О.В., 2020. 545 с.
9. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 10.06.2022).
10. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. Київ : ВД «ЕКМО». 2011. 324 с.
11. Сисоєва С. О. Інтерактивне навчання дорослих: теоретико-методичний аспект. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи* : зб. наук. статей. Київ : Знання України, 2018. С. 52–59.

References

1. Anishchenko, O. V., Lukianova, L. B., & Moskalenko, L. M. (2019). *Kontseptsiiia rozvytku osvity doroslykh v Ukraini [The concept of adult education development in Ukraine]*. Kyiv: TOV «DKS Tsentr» [in Ukrainian].
2. Bilyk, N. I., Pylypenko, V. V., & Shostia, S. P. (2020). Rozvytok tsyfrovoy kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi pisladyplomnoi osvity [Development of digital competence of pedagogical workers in the system of postgraduate education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (195), 15-20. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6\(195\)-15-20](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6(195)-15-20). Retrieved from <http://isp.poiippo.pl.ua/article/view/217445> [in Ukrainian].
3. *Deiaki pytannia pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh i naukovopedahohichnykh pratsivnykiv [Some issues of professional development of pedagogical and scientific-pedagogical workers]* (2019): postanova KМУ Ukrainy vid 21.08.2019 r. № 800. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019> [in Ukrainian].
4. Kartashova, L. A., Kyrychenko, M. O., & Sorochan, T. M. (2020). Antykryzovyi menedzhment pidvyshchennia kvalifikatsii [Anti-crisis management training]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]*, 2 (1). Retrieved from <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/64/93> [in Ukrainian].
5. Anishchenko, O. V., & Lukianova, L. B. (Comps.). (2018). *Kontseptualni zasady rozvytku osvity doroslykh: svitovyi dosvid, ukraïnski realii i perspektyvy [Conceptual principles of adult education development: world experience, Ukrainian realities and prospects]: zbirnyk naukovykh statei*. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
6. Lukianova, L. (2019). *Osvita vprodovzh zhyttia v umovakh informatsiino-tekhnologichnoho suspilstva [Lifelong learning in an information technology society]*. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy [Adult education: theory, experience, prospects]*, 1 (15), 10-20 [in Ukrainian].
7. Morze, N. V., & Kocharian, A. B. (2014). Model standartu IKT-kompetentnosti vykladachiv universytetu v konteksti pidvyshchennia yakosti osvity [Model of ICT competence standard of university teachers in the context of improving the quality of education]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 43, 27-39 [in Ukrainian].
8. Nychkalo, N. H. (Ed.). (2020). *Osvita doroslykh: svitovi tendentsii, ukraïnski realii ta perspektyvy [Adult education: world trends, Ukrainian realities and prospects]: monohrafiia*. Kharkiv: FOP Brovin O. V. [in Ukrainian].
9. *Pro osvitu [About education]* (2017): Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
10. Sysoieva, S. O. (2011). *Interaktyvni tekhnologii navchannia doroslykh [Interactive adult learning technologies]: navch.-metod. posib*. Kyiv: VD «EKMO» [in Ukrainian].
11. Sysoieva, S. O. (2018). Interaktyvne navchannia doroslykh: teoretyko-metodychnyi aspekt [Interactive adult learning: theoretical and methodological aspect]. In *Kontseptualni zasady rozvytku osvity doroslykh: svitovyi dosvid, ukraïnski realii i perspektyvy [Conceptual principles of adult education development: world experience, Ukrainian realities and prospects]: zb. nauk. statei* (pp. 52-59). Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 14.06.2022